

Tjaša Turnšek

Aleksej Kalc (ur.): Nadzor migracij na Slovenskem od liberalizma do socializma.

Ljubljana: ZRC SAZU, 2021.

335 str., (ISBN 978-961-05-0574-7), 24,00 EUR

Ob prvem pogledu na naslovnico zbornika *Nadzor migracij na Slovenskem od liberalizma do socializma* lahko dobimo občutek, da bo pričujoče delo nadzor migracij obravnavalo skozi precej ozko usmerjeno perspektivo. Temu namreč botrujeta kombinacija besede »nadzor« in spremljajoča fotografija graničarja z daljnogledom, ki aplicira, da bo zbornik migracije obravnaval predvsem s »sekuritizacijskega« vidika. A za razliko od tega pričujoče delo nadzor migracij razume mnogo širše: kot obvladovanje in usmerjanje družbenih in gospodarskih razmer, urejanje socialnih in državljskih pravic ter kot implementacijo nacionalnih politik in integracijskih modelov. Nadzor migracij je namreč širok pojem, ki v študijah ni novito tematsko in problemsko opredeljen ter sega na področja družbene, gospodarske, politične in kulturne sfere (str. 13–14). Pričujoči zbornik nam ponuja vpogled v nekatere vidike tega kompleksnega fenomena z vidika zgodovinske perspektive.

Zbornik, ki je rezultat raziskovalnega projekta »Nadzor nad migracijami na Slovenskem od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije« in raziskovalnega programa »Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva v kontekstu raziskovanja migracij« (oba financira ARIS), vsebuje deset prispevkov enajstih avtorjev in avtoric. Tematsko se deli na tri sklope; vsak sklop se fokusira na določeno zgodovinsko fazo nadzora migracij v slovenskem etničnem prostoru.

V prvem delu se prispevki nanašajo na obdobje od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne, tj. obdobje, ko je slovenski etnični prostor postal eno najbolj izrazitih selitvenih območij avstro-ogrske monarhije. V Avstriji je bila v obdobju liberalizma svoboda izseljevanja zajamčena z ustavnim zakonom – določene politične opcije, gospodarski interesi in deli državnega aparata so se zavzemali za njeno polno uveljavljanje, drugi pa za njeno omejevanje. Iz postopkov izdajanja potnih listov so razvidna ravnanja krajevnih uprav, ki so ugotovljale tehtnost argumentov za izselitev; v primerih, ko bi lahko migracija imela negativne posledice za družino in občinsko blagajno, so preprečile odhod. S perspektive priseljevanja v Avstrijo se na primeru priseljencev iz Italije v Trstu pokaže, kako se je kot sredstvo nadzora uporabljalo državljanstvo in kako je bila naturalizacija državljanov v Avstriji odvisna od političnih in gospodarskih okoliščin, družbenega statusa in politične usmeritve prosilcev (str. 18). Porast migracij ter z njimi povezana vprašanja in konflikti pa so posledično privedli do potrebe po regulaciji migracij, kar se pokaže na primeru priseljske politike Združenih držav Amerike, kamor se je izselilo večje število Slovencev; po prvi svetovni vojni je namreč ta uvedla kvotni sistem in s tem postavila omejitve priseljevanja, ki so temeljile na etničnih in rasnih podlagah.

Drugi tematski sklop se nanaša na obdobje med svetovnimi vojnami. Za slovenske dežele in Hrvaško, ki v prejšnjih državnih okvirih niso imele vpliva pri političnem urejanju izseljenskega vprašanja, je konstitucija skupne države pomenila možnost za uravnavanje in usmerjanje migracijskih gibanj z ozirom na gospodarske, socialne in nacionalne interese (str. 19). Kako se je ta odnos do migracij spremenil, priča jugoslovanski primer, ko se je država osredotočila na povezovanje z diasporo in si v ta namen »izmislila« koncept izventeritorialne »desete banovine«, s katerim si je prizadevala razširiti svojo suverenost nad jugoslovanskimi izseljenci in njihovimi potomci po svetu. Izseljenskih skupnosti država ni dojemala v sklopu njihovih življenjskih kontekstov, ampak jih je obravnavala kot živeče na lastnem državnem ozemlju, zato se je v diaspori izoblikovala alternativna podoba jugoslovanstva (str. 20).

Zanimiv primer iz tega obdobja so Slovenci in Hrvati iz Julijske krajine, ki so se z izselitvijo umaknili fašizmu, zlasti v Argentino, in tako postali vprašanje nadzora s strani treh držav: Italija, katere državljani so bili, je v njih videla antifašistične nasprotnike, Jugoslavija jih je na lastnem ozemlju obravnavala kot begunce, v tujini pa so jih imeli za pripadnike jugoslovanske nacije. Njihovo angažiranost za manjšinsko vprašanje Julijske krajine je izkoristila za utrjevanje centralizma s pomočjo lojalnih emigrantskih organizacij na jugoslovanskih tleh, ki so gibanju dajale politično usmeritev. Integracijska politika »desete banovine« je pri primorskih izseljencih v Argentini naletela na večji odpor, zato je – tudi zaradi ovajanja jugoslovanskih konzularnih služb – postala tarča političnega nadzora in preganjanja argentinske diktature (str. 20–21).

Konec druge svetovne vojne in vzpostavitev socialističnega družbenopolitičnega sistema sta pomenila novo zgodovinsko prelomnico v odnosu do migracij, na kar se osredotoča zadnji, najboljšežnejši sklop zbornika. Temeljni instrument je bila zaprta in varovana državna meja, ki je izključevala prosto prehajanje; čezmejna in obmejna gibanja je dovoljevala le pod določenimi pogoji in pod nadzorom oblasti (prav tam). Poseben predmet nadzora so bili domači in tuji dvolastniki, predvsem na mejah z Avstrijo in Italijo, saj so bile čezmejne osebne vezi z vidika oblasti pojmovane kot potencialni kanali kapitalistične propagande in spodbujanja prebegov, ostri kriteriji za pridobitev potnega lista pa so bili sami po sebi razlog za nezakonito zapuščanje državnega ozemlja (str. 22). Na goriškem ozemlju, ki ga je razmejitev dodelila Italiji, izseljevanje ni bilo enosmerno, čeprav je močno prevladovalo prehajanje z vzhoda na zahod. Vzroki za odhajanje v zahodni svet so bili povezani z boljšimi življenjskimi razmerami, nezaupanjem v prihodnost, pa tudi z osebnimi, čustvenimi razlogi. Izkušnje in izpovedi nezakonitih prebežnikov v kontekstu nastanka Nove Gorice kažejo, da to niso bili pobegi v neznano, saj so poznali teren in nadzorne prakse jugoslovanskih oblasti. To je pomenilo, da so bili lokalni prebežniki pripravljene na možne ovire in pasti pri pobegu, zaradi česar so bili pri svojem početju neprimerno bolj uspešni, kot če praks nadzora jugoslovanskih oblasti ne bi poznali (str. 22–23). Časopisje kot sredstvo usmerjanja javnega mnenja je v tem obdobju (re)produciralo predvsem negativno podobo nezakonitih prebežnikov z namenom odvracanja državljanov od izseljevanja. Diskurz je z besediščem, naracijo in situacijskimi okoliščinami potekal na ravneh njihove kriminalizacije in moraliziranja. Za pisanje je bil značilen emocionalen naboj za doseg čustvenega odziva bralcev (prav tam).

Vzpostavljanje zahodne meje po drugi svetovni vojni je jugoslovanskemu migracij-skemu nadzoru prinašalo svojevrstne izzive. Izvori teh izzivov so bila neskladja med sistemi za določanje statusa migrantov in njihovih pravic. Poleg tega je bilo zaradi spremenljivosti meja in državljanstev težko oblikovati ustrezen sistem kategorij za klasifikacijo ljudi na podlagi državljanstva in etnične pripadnosti (str. 23–24). A ne glede na to so bili odnosi Jugoslavije z izseljenstvom tudi v povojnem obdobju v splošnem pomembno družbeno-politično področje. Bistvo programov povezovanja sta tvorila ustvarjanje simpatije in spodbujanje navezanosti s pomočjo kulturnih in gospodarskih dejavnosti, med katere so sodili tudi organizirani obiski domovine v sklopu Slovenske izseljenske matice. Obiski so se uveljavili kot najbolj prodorna oblika grajenja obojestranskih vezi, vsebovali pa so tudi ekonomski vidik, saj so postali dejavnik razvoja turističnega sektorja v Jugoslaviji (str. 25).

Prispevki v zborniku v večini temeljijo na arhivskih in muzejskih virih iz različnih državnih arhivov ter na sekundarni literaturi, ki obravnava nadzor migracij v slovenskem etničnem prostoru. V tem smislu so dragocen dokument preteklosti, ki je lahko v pomoč različnim družbenim vedam, ki se ukvarjajo s področjem migracij (npr. sociologija, kulturologija). Metodološko izstopata 8. (Milharčič Hladnik) in 10. poglavje (Kavrečič in Koderman), ki se osredotočata na analizo vsebine oz. diskurza v slovenskem časopisju in reviji *Rodna gruda*. Čeprav poglavji pod drobnogled vzameta razmeroma majhno število analiziranih medijskih tekstov, pa je njun doprinos v tem, da problematiko proučevanja nadzora migracij v obdobju socializma v Sloveniji razširita na področje proučevanja medijev.

Ena izmed problematičnih točk zbornika kot celote se nanaša na nedosledno rabo terminov »begunec«, »migrant«, »izseljenec« ipd., saj ne ponudi teoretske opredelitve ali jasne analitične razmejitev teh temeljnih konceptualnih kategorij za opis oseb, ki se selijo. Poleg tega je v zadnjem delu zbornika, ki obravnava obdobje socializma, na določenih izsekih moč zaznati že vnaprej aplicirano negativno podobo tega družbenopolitičnega sistema. A kljub nekaterim manjšim pomanjkljivostim zbornik kot celota pomenljivo ilustrira, da nadzora migracij ne moremo obravnavati kot enosmeren proces oblasti do izseljencev, ampak ga moramo razumeti kot dinamičen odnos »obeh strani« v družbenem, gospodarskem, političnem in kulturnem smislu. Posebna odlika zbornika je tudi to, da je napisan tako, da ne služi zgolj stroki na tem področju, ampak je lahko informativno branje za vsakogar, ki se želi poučiti o bistvenih zgodovinskih trendih na področju migracij v slovenskem etničnem prostoru.